

Gränsmarken och rikskärnan

*Östfinska förhållanden och opinioner såsom element i Finlands
utveckling till autonom stat*

Självständighetens historia i Finland leder sina yttersta rottrådar till de förändringar i de politiska maktförhållandena, som förde Sverige från katastrofen i Poltava till den ödesdigra freden i Nystad och som gjorde Ryssland till den ledande makten i Nordeuropa. I freden 1721 förlorade Sverige till sin östra gränne Livland, Estland, Ingermanland och en del av sydöstra Finland. Denna del, som jämte nya landförvärv 1743 långt tidigare än det övriga Finland förenades med kejsardömet, bildade – ur rysk synvinkel under tiden efter fälttåget 1808 – det s. k. Gamla Finland. Det var icke blott Rysslands tillväxande makt utan särskilt detta ur den forna rikskroppen lösryckta område invid det övriga Finland, som under de följande årtiondena i hög grad kom att utöva inflytande på de sociala och ekonomiska förhållandena i östra Finland. Detta återverkade i sin tur på den politiska opinionen i denna landsända och blev sålunda en bidragande faktor till den utveckling, som omsider resulterade i att hela Finland skildes från gemenskapen med Sverige och blev ett autonomt storfurstendöme i förening med det ryska riket.

I

De förändrade förhållandena var naturligtvis mest märkbara i sådana landsdelar, som var fjärran från det svenska rikets centrum. Trots den centraliserade förvaltningens goda »ordning» och organisationens skenbara fasthet gjorde ännu under

långa tider en viss periferisk löslighet sig gällande i förvaltnings- och bosättningsområdenas utkanter. I avsides trakter var varken riksgränsen eller andra gränslinjer fullt pregnanta. De territoriella enheterna var icke lika fast knutna till sitt centrum eller lika klart avgränsade helheter som församlingarna, socknarna, häradena, länen och andra förvaltningsområden under senare tid. Detta var särskilt fallet i rikets avlägsna gränstrakter, i söder i Skåne, i väster vid norska gränsen och i öster särskilt i Kajaneborgs län samt i Karelen och Savolax.¹ I dessa trakter visade befolkningen en outrotlig böjelse att syssla med sådant, som var en ständig källa till förargelse för centralregeringen i dess strävan att skapa ordning. Man handlade med smuggelgods och smög sig utan pass på olovliga vägar över gränsen, än för att söka arbete, än för att hämta handelsvaror. Hos mången grodde tanken på att helt och hållet stanna kvar i det främmande landet. Den centrala styrelsen kunde icke med tillräcklig fasthet övervaka avsides landsändar eller där införa en sådan förvaltning, som skulle ha tvingat befolkningen att restlöst hör samma höga kronans alla påbud.

Den viktigaste orsaken till lösligheten i förhållandet mellan centralmakten och periferien var givetvis de långsamma och dåliga kontakterna, de outvecklade kommunikationerna och den primitiva nyhetsförmedlingen, desto mera märkbar ju längre man kom från rikets centrum. Under en stor del av året var den svenska och den finska riksdelen åtskilda, dels av den tillfrusna Bottniska viken och dels av »det hasardeusa Ålands haf», det sistnämnda farligt att befara även vid öppet vatten. Vägen

¹ FOLKE LINDBERG, Bondefreder under svensk medeltid, HT 1928, s. 2-11; HALVDAN KOHT, Norsk Bondereising. Fyrebuing til Bondepolitikken. Oslo 1926, s. 133-144; ALF ÅBERG, Snapphanarna. Stockholm 1951, s. 38-49; LAURI KUJALA, Pohjanmaan puolustus Suuren Pohjan sodan aikana [Försvaret av Österbotten under Stora nordiska kriget]. Historiallisia tutkimuksia julkaisut Suomen Historiallinen Seura 39, Helsinki 1953, s. 17-18; KAARLO WIRILANDER, Savo kaskisavujen kautena 1721-1870 [Svedjerökens Savolax 1721-1870], Savon historia III, Kuopio 1960, s. 299-304.

till lands »norr omkring» var lång och mödosam, och ju längre österut man kom i Finland, desto glesare blev landsvägsnätet och desto sämre vägarna. Predikstolen var för forna tiders mäniskor en plats för nyhetsförmedling, men det var ingalunda säkert, att ens kronans alla kungörelser blev upplästa. Det är i detta hänseende upplysande, att i hela det vidsträckta norra Savolax under år 1768 var i omlopp mellan kyrkorna blott två eller tre kungliga kungörelser åt gången, trots att de borde ha varit ett tiotal. Bristen på kungörelser ledde till likartade svårigheter överallt i östra Finland. Ytterst sällan utsträckte ämbetsmännen sina resor till avlägsna trakter. Det uppgives sålunda, att landshövdingen först år 1740 första gången besökte de fjärran gränsocknarna i Karelen. I Savolax' gränsmarker i väster fanns å andra sidan sådana gårdar, dit länsmannen ännu 1775 aldrig förirrat sig i tjänsteärenden.²

Men det lösa sambandet mellan gränstrakterna och det övriga riket berodde icke blott på de dåliga förbindelserna mellan kärnan och periferien. Själva riksgränsen var i öster tämligen särpräglad och av denna orsak ägnad att främja partikularismen. Detta gäller såväl Nystadsfredens som särskilt Åbofredens gräns. Visserligen var bägge dessa gränser såtillvida av modern typ, att de överenskomna gränslinjerna verkligen dragits upp i terrängen i motsats till tidigare, då man hade inskränkt sig till att utmärka blott vissa råpunkter och att uppräknat dem på kartan och i gränsegångshandlingarna. Men även de upphuggna rågångarna växte inom kort igen. Inom tio år – år 1734 – var »gräntze alléen» så igenvuxen, att bägge kronorna måste skrida till åtgärder för att ånyo öppna den.³ Även senare rensades gränsrån flera gånger, t. ex. mellan Parikkala och Suojärvi åren 1755 och 1761. Såväl Nystad som Åbofredens gränslinjer förblev likväl under större delen av 1700-talet övervuxna av skog

² SRA Landshövd. von Dittmer till Kungl. Maj:t 17.5.1740. – WIRILANDER, Savo s. 300.

³ SRA Landshövd. Frisenheim till Kungl. Maj:t 2.6 och 23.6.1734.

och även i övrigt oklara. I en skrivelse till guvernementskansliet i Viborg rapporterade sålunda den ryske gränskommissarien Filemon Wentzell 1755, att riksgränsen fr. o. m. Kirjavala by i Parikkala socken var fullständigt igenvuxen och att dessutom både svenska och ryska undersåtar genom att svedja ytterligare hade bidragit till att göra gränssträckningen oklar. Detta hade skett, trots att bönderna var strängt förbjudna att svedja vid gränsen eller ens i dess omedelbara närhet.⁴ Visserligen trodde landshövdingen i Kuopio län von Wright 1781, då gränsrån ånyo rensats, att »någon nu mera om rätta råsträckningen icke kan taga miste». Men enligt landshövding Carpelans uppgift 1788 var Åbofredens gränslinje vid denna tid ånyo fullständigt igenvuxen.⁵ Det framgår vidare av von Wrights ovannämnda brev, att gränsbefolkningen icke ens alltid kände till, var gränslinjen verkligen gick.

Icke blott gränsens karaktär som sådan, utan även de talrika särdragen i de allmänna förhållandena i gränstrakterna medverkade under loppet av 1700-talet till att liksom utplåna riksgränsen. Den svenska och den ryska rättsvärden i dessa trakter var en av de faktorer som bidrog till att försvaga riksgränsens betydelse. På båda sidor av gränsen skipades nämligen rätt sålunda, att bägge kronornas tjänste- och nämndemän vid gemensamma sammanträden behandlade sådana mål, där den ena parten var svenske konungens och den andra parten ryske kejsarens undersåte. Myndigheterna på ömse sidor om gränsen gav även varandra handräckning vid verkställandet av domar.⁶ Joachim von Dittmer, Sveriges sändebud i S:t Petersburg 1724–1738, framlade för ryssarna såsom den svenska regeringens upp-

⁴ SRA Kymmenegårds landskansli till Kungl. Maj:t 19.8.1755 och 3.9.1761.

⁵ SRA Landshövd. von Wright till Kungl. Maj:t 23.7.1781 och landshövd. Carpelan till Kungl. Maj:t 6.2.1788.

⁶ LASK Kymmenegårds landskansli D/I/28/b kronofogde Martini till landshövd. Ramsay 18.1.1766. – SRA Landshövd. Boije till Kungl. Maj:t 5.3.1781; Kuopio landskansli till Kungl. Maj:t 23.3.1781 och 19.4.1803.

fattning, att brott borde dömas och domar verkställas där brottet blivit begånget. Detta innebar, att oberoende av gränsen de båda kronornas undersåtar för brott på motsatta sidan av gränsen skulle dömas därstädes, svenskar på ryska sidan och ryssar på svenska sidan. Praxis synes likväl ha blivit, att 'svenskar' som gjort sig skyldiga till brott på andra sidan gränsen på de ryska myndigheternas försorg under bevakning fördes till Villmanstrand, alltså till svenska sidan, tydligen för att där förhöras och dömas.⁷ I en skrivelse till länsstyrelsen i Kuopio 1781 framhöll dock landshövding Riddercreutz i Heinola, att det då var en allmänt omfattad princip, att beslutet av häradstingen såväl på svenska som på ryska sidan ansågs vara bindande på bägge sidor av gränsen, »så at då måläganderne sökt utmätning å sine på annan sida å Riksgräntzen boende vederdelomän, har den blifvit lämnad utan afseende derpå, antingen domen varit fallen vid Svenska eller Ryska domstol, allenast det befunnits at den vunnit laga kraft, hvilket förfarande såsom en följd af den emellan bägge Höga Kronorna subsisterande nära vänskap samt rättvisans handhafvande emellan bägge sidors undersåtare, blifvit för nödvändigt ansedd.»⁸

Även då brott blivit begånget i Riitamaa och parterna var hemma från detta område, bar denna rättsvård över gränserna samma prägel av samarbete. Riitamaa (övers. stridigt, tvist underkastat område) hade uppkommit vid gränsdragningen efter Åbofreden och blivit ett ingenmansland mellan riksgränserna. I dylika fall kunde ärendet upptagas till gemensam behandling av häradshövdingarna i de närmaste domsagorna på var sida av gränsen. Därvid var hälften av nämndemännen från svenska sidan, hälften från ryska sidan.⁹ Kungörelser om härads- och lagmansting i Gamla Finland lästes i kyrkorna på andra sidan riks-

⁷ SRA Landshövd. von Dittmer till Kungl. Maj:t 15.6.1741.

⁸ SRA Landshövd. Riddercreutz' skrivelse till länsstyrelsen i Kuopio 27.2.1781 såsom bilaga till landshövd. Boijes skrivelse till Kungl. Maj:t 5.3.1781.

⁹ Jfr t. ex. Kymmenegårds länsstyrelse till Kungl. Maj:t 14.9.1768, i SRA.

gränsen, liksom även kungörelser om enahanda förrättningar i den del av Finland, som blivit kvar under Sveriges krona, upplästes i kyrkorna i Gamla Finland, »såsom en sedan sista fredsslutet [Åbofreden] begge Riken emellan vidtagne sedvänjo». Detta var även nödvändigt särskilt med hänsyn till jordtvisterna mellan gårdarna på var sin sida av gränsen.¹⁰ I fråga om gränsbefolkningens ägande- och nyttjanderätt till jord var dock rättsvården i många avseenden ganska oklar och vacklande. Tvistemålen drog ut på tiden och proceduren blev invecklad, då man icke visste, vem som skulle avgöra målet. Skulle det upptagas i häradsrätten på svenska eller ryska sidan, skulle det underställas den svenska hovrätten eller justitiekollegiet i S:t Petersburg för avgörande eller tillkom beslutanderätten landshövdingen eller konungen? Stundom upphävde häradsrätten på svenska sidan beslut av motsvarande instans på ryska sidan. I dylika fall gav guvernementskansliet i Viborg självfallet inte handräckning för att verkställa den svenska domen.¹¹

I de områden, som Sverige avträdde 1721 och 1743 organiserades civilförvaltningen efter 1743 så gott som helt som en kopia av det svenska administrativa och judiciella systemet i Finland. Detta visade sig vara av stor betydelse med tanke på att de finska bosättningsområdena, som klövs av riksgränsen, i framtiden skulle komma att förenas och sammansmälta. Det var även viktigt, att innehavarna av de högsta ämbetena inom rättsväsendet och förvaltningen, med undantag av guvernörer och ståthållare, i fyrtio år (1743–1784) uteslutande rekryterades bland den inhemska tjänstemannakåren, bland icke-ryska män. Man gick t. o. m. så långt, att man av dem icke ens krävde

¹⁰ SRA Landshövd. Boije till Kungl. Maj:t 10.4.1780.

¹¹ MARTTI KERKKONEN, Maan omistusta ja käyttöoikeutta koskevia riitaisuuksia Uudenkaupungin ja Turun rauhoissa määrättyillä rajoilla Karjalassa ja Savossa [Tvister om ägande- och nyttjanderätten till jord vid Nystads- och Åbofredens gränslinjer i Savolax och Karelen]. Historiallinen Arkisto 39: 6, Helsinki 1932, s. 22.

kunskap i ryska. »Trots alla attacker mot Gamla Finlands särställning, trots alla försummelse och misstag, bevarades tack vare detta system sådana förhållanden, att det i sinom tid var möjligt att återförena denna landsdel med det övriga Finland. Vad detta betydde för ståndspersonsklassens och i synnerhet för tjänstemannakårens utveckling är självklart.»¹²

I förvaltningsmaskineriet i Gamla Finland var det gott om infödda, i de lokala förhållandena väl insatta tjänstemän, som hade nära förbindelser till ståndspersonsklassen på andra sidan gränsen. Detta gällde redan tjänstemännen i det område, som avträtts 1721, men alldeles särskilt guvernementets västra del, som i Åbofreden tillfallit ryssarna. I denna landsdel, Kymmenegårds provins, var tjänstemännen nästan utan undantag ett arv från den av landshövding Frisenheim organiserade länsstyrelsen i Kymmenegårds län och den lokala förvaltningsapparaten där. Ännu efter Katarina II:s stora reform av förvaltningen 1784 förblev de infödda ämbetsmännen ryggraden inom förvaltningen och rättsväsendet.¹³

Tjänstemannakåren i Gamla Finland var naturligtvis icke helt och hållet rekryterad ur kretsen av ståndspersoner i denna landsdel. Där fanns även sådana, som låtit sig lockas från den del av Finland, som blivit kvar under svensk överhöghet. Fres-telsen att taga tjänst på andra sidan gränsen synes i synnerhet ha varit kännbar i östra Finland. Särskilt från tiden efter lilla ofreden finnes talrika exempel på detta. Under kriget hade medlemmar av den bildade klassen till stor del flytt västerut från de finska bosättningsområden, som 1743 förenades med ryska riket. Detta ledde inom kort till ett stigande behov av tjänste-

¹² RAGNAR ROSÉN, Kring tillämpningen av Åbofredens privilegieparagrafer vid medlet av 1700-talet. *Historiallinen Arkisto* 32: 14, Helsinki 1924, s. 3-4. - Dens., *Vanhan Suomen säätyläistö* [Ståndspersonsklassen i Gamla Finland]. *Genealogiska Samfundets i Finland Årsskrift* 32, Helsingfors 1948, s. 29-30.

¹³ RAGNAR ROSÉN, Lagmän, häradshövdingar och vicehäradshövdingar i Gamla Finland. *Genealogiska Samfundets i Finland Årsskrift* 8, Helsingfors 1924, s. 259-273. - Dens., *Vanhan Suomen säätyläistö*, s. 29-33.

män med kunskap i finska, främst med tanke på skatteuppbörden men också för andra administrativa uppgifter. För att fylla detta behov lockades tjänstemän fortsättningsvis att flytta över gränsen. Enligt landshövding Stiernstedt hade dessa erhållit »både förr och ännu [1744] ifrån Ryska sidan många fördehlichtige tillbod». För tjänsterna på andra sidan gränsen bjöds större lön än vad svenska kronan kunde bestå, och några hade redan flyttat dit med större förmåner, »varandes Ryska befälhafvarne ganska angelägne at Svänksa Betienterne till sig draga».¹⁴

Särskilt under senare hälften av 1760-talet, då man i den ryska Kymmenegårds provins – icke att förväxla med Kymmenegårds län, som, om också i beskuret skick, fortbestod i den svenska delen av Finland efter åderlåtningen 1743 – börjat driva på lantmäteriverksamheten för att få en fast grundval för en ny skattläggning, hade »en stor del landtmätarelärningar och äfven examinerade landtmätare» begivit sig till Gamla Finland. Landshövding Ramsay berättar 1768, att han försökt hindra denna betydelsefulla grupp inom tjänstemannakåren att flytta till Gamla Finland genom att vägra att utfärda gränspass för lantmätare. Resultatet härav hade dock blivit, att de utan pass »practicerat sig öfver gräntzen» och blivit antagna i lantmäterikommissionens tjänst på ryska sidan av gränsen, därifrån de »fruktlöst blifvit reclamerade». Enligt den lokala centralförvaltningens uppgifter hade i synnerhet lantmätaren Isak Reinhold Hasselblatt i detta avseende givit orsak till missnöje. Denne hade redan 1766 – visserligen med kungliga lantmäterikontorets samtycke och rekommendation men utan pass av landshövdingen – trätt i tjänst hos guvernementsstyrelsen i Viborg och »förmodligen dragit de öfrige efter handen til den sidan». Hasselblatt förrättade sin tjänst på ryska sidan ända till år 1777. Redan föregående år hade han likväl »såsom premieringenieur i rysk

¹⁴ SRA Landshövd. Stiernstedt till Kungl. Maj:t 28.4.1744. – FRA Furuhjelm-ska saml. Handlingar rörande kriget 1741–1743 II, s. 262.

tjänst» erhållit fullmakt att vara ordinarie lantmätare i Savolax och Karelen. Trots sin tjänst på andra sidan gränsen var Haselbladt sålunda samtidigt av svenska kronan utnämnd till en viktig post inom länsförvaltningen. Åren 1768–1773 bodde han med sin familj i den del av Finland, som blivit kvar under svenska kronan, på Påvals i Rudom by av Lappträsk socken.¹⁵ Det är rentav förbluffande att ett dylikt tjänsteförhållande till en främmande stat kunde fortgå år efter år – i detta fall över tio år – utan att riksgränsen på minsta sätt var till hinders för tjänstetövningen eller för tjänstemännens privata förhållanden.

Detsamma gäller särskilt militärståndet. Officerarna i Europa var starkt kosmopolitiska och räknade sig nära nog som ett brödraskap. Detta var möjligt på grund av att det ännu på 1700-talet var synnerligen vanligt att med utbildningen för ögonen tjäna i främmande arméer. Officerarnas permissioner för dylika ändamål utsträcktes ofta över flera år. Den tilltagande europeiseringen av Ryssland sedan början av 1700-talet gav möjlighet att taga tjänst i dess armé och under årtiondenas lopp blev det ingalunda ovanligt att även officerare från Sverige och Finland begagnade sig av denna möjlighet. Icke ens krigen avbröt fullständigt förbindelserna mellan officerskårerna i de olika länderna eller de band, som knutits av personlig bekantskap och i korporativ kåranda. Även när kriget rasade som värst kunde officerarna stå i korrespondens med varandra över frontlinjen, ja t. o. m. i personlig kontakt. Särskilt den upplyste officeren i slutet av 1700-talet intog en saklig och lidelsefri hållning till kriget och fienden.¹⁶ Det är skäl att observera detta när man

¹⁵ SRA Landshövd. Ramsay till Kungl. Maj:t 21.3, 7.4 och 1.7.1768. – ATLE WILSKMAN, Släktbok II. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 138: 1, Helsingfors 1918, s. 76–77.

¹⁶ Jfr t. ex. HARRY DONNER, Löjtnant Wilhelm Gyllenskiepps krigsdagbok år 1789 (Historiallinen Arkisto 39: 8), s. 5–32. – FREDRIK CYGNAEUS, Joachim Zachris Duncker och hans omgivning. Bilder ur förgångna tidens lif I (Helsingfors 1858), s. 199, 209, 216. – KAAKLO WIRILANDER, Euroopan upseeri 1700-luvulla [Den europeiske officeren på 1700-talet] (Valvoja 1951), s. 12–21.

bedömer officerarnas åtgöranden såväl under hattarnas som under Gustav III:s krig.

Utom dessa sidor av kronans förvaltning och tjänstemännens privata förhållanden, som var ägnade att försvaga riksgränsens egentliga karaktär, kan man både inom det andliga och det ekonomiska livets områden finna faktorer, som påverkade utvecklingen i denna riktning. Sålunda var Borgå gymnasium och Åbo akademi också framgent lärosäten för den bildade klassen på andra sidan gränsen. Dess medlemmar fortsatte som förut sina studier i den del av Finland, som blivit kvar under svenska kronan, somliga t. o. m. i Sverige. När Daniel Juslenius, biskop i Borgå, efter lilla ofreden föreslog, att biskopssätet och gymnasiet skulle flyttas till en ort som var säkrare än Borgå – till Gamla Karleby – förföll detta förslag på grund av de motargument, som framfördes av landshövding Stiernstedt i gränslänet. Det är betecknande, att denne hänvisade just till de olägenheter som skulle uppstå för ståndspersonsklassen på andra sidan gränsen, om gymnasiet flyttades så långt västerut: »Genom en sådan Gymnasii långvägade flyttning de under Rysslands Vælde råkadde Evangeliske Christne förlohra deras beqvämlichkeit, at hafva samma Seminarium när tillhanda, för des ungdoms undervisning i den reena Läran, till hvilkens vidmachthållande och fortplantande Eders Kongl:e Maj:t och Sveriges Rike framför andra Mächter af den Bekännelsen, lära finna sig vara förbundne jämväl för den ordsaken, at på den sidan altid bibehålla fålck, som äro sitt gamla Fäderneslandet tillgifne, hvilcket bäst kan skiee, då Ungdomen kan därifrån dragas till opfostring och undervisning i goda Svänksa Scholar och Gymnasier.»¹⁷ Borgå gymnasium – liksom även biskopssätet – blev kvar på sin forna plats och frekventerades fortsättningsvis av elever från omnejden och från landet hinsides riksgränsen.¹⁸

¹⁷ SRA Landshövd. Stiernstedt till Kungl. Maj:t 16.4.1744.

¹⁸ BIRGIT LUNELUND-GRÖNROOS, *Matriculum Gymnasii Borgoensis 1725-1809*. Genealogiska Samfundets i Finland skrifter 17, Helsingfors 1946, samt meddelanden av utgivaren.

Studierna avsåg framför allt att utbilda präster. I tionde paragrafen av fredsfördraget i Nystad garanterades båda kronornas undersåtar, att »den Evangeliska Religionen jemte Kyrckio och Skolväsendet, och hvad därtill hörer, på samma fot lämnas och bijbehållas, som det under den sidsta Svenska Regeringen varit». Samma bestämmelser återfinnes i fredstraktaten i Åbo. Dessa bestämmelser om att de religiösa förhållandena skulle bibehållas vid det förra förutsatte, att Gamla Finland också framgent skulle erhålla lutherska präster och övriga kyrkans tjänare västerifrån. Därifrån anlände i synnerhet under förra hälften av 1700-talet en ständig ström av präster och blivande präster, till dess att den bildade klassen i Gamla Finland blivit såpass livskraftig, att behovet av präster kunde fyllas ur dess egen krets. Även skolväsendet blev delaktigt av denna invandring av skolat folk västerifrån. Den konfessionella gemenskapen och de nära förbindelserna mellan kyrkorna på var sida av gränsen medverkade till att giva även ståndspersonerna i dess tjänst en enhetlig prägel. Under det svenska väldets hela sista period förblev även på detta område gemenskapen mellan Gamla Finland och det övriga Finland stark och levande.¹⁹

I synnerhet i de socknar, som delats av riksgränsen, lade kontinuiteten mellan de gamla och de nya förhållandena sin prägel på församlinglivet och skapade kyrkliga sedvänjor och livsformer i helg och söcken, som utgör integrerande beståndsdelar i en obruten utvecklingslinje från 1721 till 1812. Redan vid riksdagen 1723 framförde prästerskapet i gränsförsamlingarna önskemål om att konungen måtte skrida till åtgärder för att garantera att prästerskapet också framdeles skulle kunna uppbära inkomster från de förlorade områdena på andra sidan gränsen. Prästerna ansåg sålunda, att det fanns möjligheter för dem att trots den nya riksgränsens tillkomst komma i åtnjutande av sina

¹⁹ A. R. CEDERBERG, Vanhan-Suomen ja muun Suomen välinen yhteys Uudenkaupungin rauhan jälkeen [Kontakterna mellan Gamla Finland och det övriga Finland efter freden i Nystad]. Genealogiska Samfundets i Finland Årsskrift 18, Helsingfors 1936, s. 6-24.

forna intäkter. Denna märkliga supplik blev naturligtvis resultatlös, men den belyser eklatant, huru förvånansvärt teoretiskt man ännu vid denna tid i östra Finland uppfattade riksgränsen, åtminstone ur det kyrkliga livets synvinkel.²⁰

Goda exempel på församlingslivet i gränstrakterna fr. o. m. 1740-talet finner man i de församlingar, som delades till följd av Åbofredens bestämmelser. Genom freden i Nystad hade endast en församling, Uukuniemi (Uguniemi), blivit delad och dess kyrka blivit på ryska sidan, men genom freden i Åbo delades flera församlingar, Kerimäki, Sääminki (Säminge), Mäntyharju och i söder Pyttis. Församlingslivet i Kerimäki och Sääminki blev i praktiken sådant, att kyrkan och prästerskapet var gemensamt liksom även den därmed sammanhängande uppbörderna av de kyrkliga avgifterna och pålagorna, som fortsatte som förr. Detta pågick ända till slutet av svenska tiden, utan att riksgränsen på något sätt skulle ha varit till hinder. Även i Mäntyharju fortsatte församlingsborna i den svenska delen av socknen att oberoende av gränsrån såsom tidigare besöka kyrkan, trots att den låg i den ryska delen. Kyrkoherden i denna församling, Zachris Cygnaeus, bodde och predikade på ryska sidan av gränsen men hade svurit den svenske konungen trohetsed, uppläste från predikstolen de svenska myndigheternas kungörelser och begick den svenska kyrkans högtider. Till år 1753 underlydde båda de på ryska sidan bosatta prästerna i Mäntyharju konsistoriet i Borgå, som ju låg på svenska sidan. Detta år blev kyrkoherde Cygnaeus sinnessvag och konsistoriet i Fredrikshamn utfärdade fullmakt för församlingens kapellan Berner på kyrkoherdetjänsten i den ryska delen av församlingen, medan konsistoriet i Borgå gav honom motsvarande fullmakt för den del av församlingen, som låg på svenska sidan.²¹ Med undantag

²⁰ K. G. LEINBERG, Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet VI. Helsingfors 1902, s. 8, 74.

²¹ MATTHIAS AKIANDER, Herdaminne för fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift II. Helsingfors 1869, s. 61-69.

av vissa tillfälliga störningar fortsatte sålunda församlinglivet ungefär som förut i de av gränsen delade församlingarna som om riksgränsen alls icke existerat. Endast längst nere i söder, där motsättningen mellan Sverige och Ryssland var mest kännbar, klövs Pyttis gamla storsocken efter fredsslutet i två nya, av varandra oberoende församlingar.

I befolkningsförhållandena i östra Finland kan iakttagas en tydlig, fortlöpande rörelse över gränsen till Gamla Finland. I slutet av 1700-talet, när förhållandena på de stora ryska donationsgodsens blivit svårare och den tidigare okända utskrivningen av soldater till ryska truppförband påbörjades, förekommer likväl en rörelse åt motsatt håll, från Gamla Finland över gränsen i väster. Varken frederna i Nystad eller Åbo ledde till, att allmogen i större hopar skulle ha flyttat västerom riksgränsen. På kartan och i terrängen skar riksgränsen gårdar, byar och samhällen utan att likväl i verkligheten förmå splittra dem. På båda sidor av gränsen blev befolkningsförhållandena vid det förra. Grannar, släktingar och bekanta var så att säga inom hörhåll för varandra, och förbindelserna mellan dem förblev i det närmaste oförändrade. I gränstrakternas församlingsliv kommer detta status quo till synes icke minst i ideliga giftermål över gränsen, utan att myndigheterna gjorde något försök att ingripa mot detta. Det enda man bjöd till att stävja var att männen för längre tid eller för alltid skulle begiva sig över gränsen. När kyrkoherde Cygnaeus i Mäntyharju i detta hänseende år 1749 anhöll om instruktioner, svarade landshövding Wrede, »at det intet nekas at ömsesides gräntzen taga sig hustror allenast karlarne blifva qvar under den Öfverhet de tilhöra». Och då generalguvernör von Rosen ett par år senare infordrade uppgifter om förpassningsformaliteter i samband med äktenskap över gränsen, rapporterade landshövdingen i det östra länet följande: »Som nu folket uti den til Rysland afstådde delen af detta Lähn är af enahanda Religion och seder med de i denna sidan qvarblefne, änskiönt de kommit under främmande Öfverhet, så har

ifrån ingenthera sidan blifvit eller skiäligen kunnat blifva förment, at skiftevis taga hustror af theras bekanta å ena eller andra sidan allenast at Mannen blifver med hushållet qvar å den sidan under hvars Öfverhet han lyder». Landshövding Nordenskiöld i Kymmenegårds och Savolax län framhöll 1753 för regeringen, att varken han eller hans företrädare hade funnit något betänkligt i att personer från Gamla Finland hämtade sig hustrur från den del av landet, som var kvar under svenska kronan. Icke heller hade de funnit något oroande i att män som hörde hemma i deras län sökte sig hustrur i Gamla Finland. Även bland ståndspersonerna slöts äktenskap, där kontrahenterna var hemma från var sin sida av gränsen. Den nya riksgränsen blev sålunda ingen skiljemur, utan livet i gränsförsamlingarna fortgick ungefär som tidigare.²²

När folk från dessa delade församlingar begav sig på färder över gränsen skedde det inte blott i avsikt att delta i kyrkliga fromhetsövningar. I många fall avsåg man att uträtta mera vardagliga och praktiska göromål. Även detta bidrog till att uppmjuka bestämmelserna i Åbofreden. I synnerhet var det fallet i det tidigare nämnda »stridiga området» Riitamaa, ty till denna ort sträckte sig varken de svenska eller de ryska myndigheternas makt. Beträffande detta område mellan de bägge rikena hade man alltsedan freden i Åbo åtminstone på svenska sidan tillämpat principer, som avvek fullständigt bl. a. från rikets gränstullpolitik i övrigt. När nämligen regeringen i slutet av svenska tiden infortrade vissa upplysningar om tullförhållandena i östra Finland, svarade landshövding Ramsay 1799, att tull därintills aldrig hade uppburits på sådana varor, som från svenska sidan fördes till Riitamaa mellan den svenska och den ryska riksgrän-

²² LASK A/III/3 Landshövd. Wrede till kyrkoh. Cygnaeus 6.12.1749; A/III/5 Dens. till generalguv. von Rosen 16.7.1751. – FRA Avskrifter av gränsförsamlingarnas vigsellängder. – AKIANDER, Herdaminne II, s. 67–68; CEDERBERG, Vanhan-Suomen ja muun Suomen välinen yhteys, s. 48–59.

sen. Självfallet sökte sig både folk och varor till denna en mil breda och alltid öppna port i tullmuren. Trakten kring Nyslott invid Riitamaa var en av huvudvägarna för smuggeltrafiken över gränsen.²³ Såväl kronan som tullarrendesocieteten hade ytterligt obetydliga tullinkomster vid rikets östra gräns. Handeln österut med Gamla Finland löpte som om riksgränsen alls icke existerat.²⁴

Överhuvudtaget var hela det ekonomiska livet, enkannerligen handelns benägenhet att återgå till sina gamla fåror i östlig riktning, ägnat att trassla till Nystads- och Åbofredernas gränslinjer och i motsvarande grad närma till varandra de två världarna på var sin sida av riksgränsen. Gränshandeln var livlig, likaså smuggeltrafiken, trävaruexporten fortgick utan hinder, spannmålshandeln blev 1774 fri. Av den sistnämnda åtgärden förleddes befolkningen till att tro, att det hädanefter överhuvudtaget var lovligt att utan pass och tull göra affärer över gränsen.²⁵ Om denna handel över gränsen berättade t. ex. landshövding Riddercreutz 1774 för regeringen, att »lantmannavarnornerne olåfligen practiceras utur Riket til de Ryska städer i synnerhet Wiborg, til hvilken sistnämnde stad Österbottniske och Savolaxska Allmogens förbudne resor i denna vinter efter allmänt rykte skola skett hopetals». Vid denna tidpunkt betalades i Viborg – dock undantagsvis – 42 daler kopparmynt för rågtunnan, medan man på svenska sidan, i Lovisa, endast betalade 39 daler i samma mynt. Visserligen sades det, att i de »Svenska och Ryska städerna» prisen på lantbruksprodukter var »mäst alltid lika», men att »Wiborgska handlande i alla tider kunna sälja saltet för bättre pris [dvs. för köparen förmånligare] än hvartill det här på orten [Lovisa] kan förtryttas».²⁶ Liknande

²³ SRA Landshövd. Ramsay till Kungl. Maj:t 14.1.1799.

²⁴ WIRILANDER, Savo, s. 835–838.

²⁵ SRA Landshövd. Boije till Kungl. Maj:t 10.8.1776.

²⁶ SRA Landshövd. Riddercreutz till Kungl. Maj:t 7.2.1774 och Lovisa stads magistrat till landshövdingen i april 1774.

uppgifter om det »vanliga» priset på salt lämnar landshövding von Wright i Kuopio län i en skrivelse av år 1782.²⁷

Det var även prisskillnaden i fråga om saltet, som man på ledande håll betraktade som den egentliga orsaken till handeln över gränsen. Denna omständighet – dvs. den ryska tullpolitiken eller rättare sagt det ständiga ryska handelskriget mot Sverige – påverkade handeln i östra Finland under hela 1700-talet. Vid den östra riksgränsen såsom också i övriga gränstrakter²⁸ var saltet – i likhet med tobaken – av politisk betydelse såsom ett hjälpmedel för ryssarna till att tubba och övertala befolkningen på svenska sidan av gränsen. »Salt eller Løfte om Salt havde paa Bonden samme Virkning som Len eller Løfte om Len paa Adelsmanden.»²⁹ Med fullt skäl betonade landshövding Stiernstedt under hattarnas krig, huru viktigt det redan av politiska orsaker var att till de österbottniska kuststäderna importerades tillräckligt med salt och tobak med tanke på befolkningen i Savolax, Karelen och Kymmenegårds härader i gränslandskapet. »Enär de af egna i landet sig dermed ej försee kunna, fruchtar jag högeligen at nöden dem tvingar, sig till Wiborg och Ryska trackterne vända, till at hoos fienden uti tvångsmåhlet söka sådant, hvarigenom de efter handen kunna komma i den förtroligheet på den sidan, som fienden genom dess insinuationer altjämt trachtar efter, och då ingen uthväg mera öfrig, at bringa dem till den undersåteliga nit för Eders Kongl:a Maj:t och Riket, som de till denna tiden å daga lagdt.»³⁰ Tillgången på salt och tobak liksom överhuvudtaget handelsförhållandenas utveckling i östra Finland förblev under hela slutet av svenska tiden en faktor, som bidrog till att skilja denna landsända från det övriga svenska riket och i stället närma den till riket på andra sidan gränsen.³¹

²⁷ SRA Landshövd. von Wright till Kungl. Maj:t 8.3.1782.

²⁸ LINDBERG, Bondefreder, s. 15–16.

²⁹ C. F. ALLEN, De tre Nordiske Rigers Historie, III, Kjøbenhavn 1867, s. 231.

³⁰ SRA Landshövd. Stiernstedt till Kungl. Maj:t 22.7.1742.

³¹ WIRILANDER, Savo, s. 829–849.

I synnerhet de likartade handelsintressena på var sida av gränsen var i hög grad ägnade att gynna ett dylikt närmande. Sålunda motsatte sig borgarna i Lovisa 1769 av ekonomiska skäl, att kronofogden i Savolax nedredels härad, Johan Wilhelm Meinander, skulle få upprätta en sågkvarn i Miettula by i Puumala socken, därifrån han avsåg att exportera sågprodukter över gränsen till ryska sidan. Utan tvivel talade borgarna av erfarenhet, när de motiverade sin avvisande hållning. De beto- nade den fara som kunde hota riket i synnerhet vid krigstill- stånd, om de »svenska» och »ryska» invånarna och kronotjä- narna i gränstrakterna till följd av dylika ekonomiska bestyr började umgås med varandra. De kunde bliva vänner och ha intressen i gemensamma företag, för vilka framgången var till fördel för bägge parter, men för vilka riksgrensens saknade all betydelse. Borgerskapet påpekade »huru betänkeligit det torde vara, att för mycket familiaricera vår allmoge och cronobetjente med Ryska undersåtare och sammanbinda deras inbördes in- tresse». De förmodade, att »vid et yppande oförmodeligit freds- brott skulle det til äfventyrs icke behaga the förra at se commu- nication emellan sig och Rysland afbruten och ett kåstsamt värk [sågkvarnen i Miettula] med theraf dragen förtjenst afstadna, hvaraf de ej kunde innom Riket hemta sig någon fördehl och nytta. På fölghden theraf lærer Borgerskapet icke behöfvva illu- strera». ³² Trots Lovisabornas motstånd fick kronofogden rätt att grundlägga sin såg och förvärvade sålunda för framtiden för de savolaxiska trävaruprodukterna ett avsättningsområde på andra sidan gränsen i Gamla Finland, framför allt i städerna Viborg och Fredrikshamn. ³³ I förträfflig harmoni med denna regelbun- da och lovlige handel över östra riksgrensens strävade tjänste- männen i Gamla Finland att i kyrkorna i Savolax på svenska

³² SRA Lovisa stads borgerskap till Kungl. Maj:t, sine dato, anl. 2.3.1769, så- som bilaga till kammar- och commercekollegiets skrivelse till Kungl. Maj:t 10.5. 1770; sammansatta kollegier till Kungl. Maj:t No 212/a.

³³ WIRILANDER, SAVO, s. 865–871.

sidan av gränsen årligen låta uppläsa kungörelser om markgångstaxorna i Gamla Finland och kungörelser om tidpunkten för marknaderna därstädes, »sökandes således», som landshövding Stiernstedt redan 1743 konstaterade, »at draga Siäljaren och Kiöparen ifrån Savolax till Willmanstrand.»³⁴

I östra Finland uppvisar ägande- och nyttjanderätten till jord vissa särdrag, som på ett ganska betydelsefullt sätt kom att medverka till att de finska bosättningsområdena på var sida av gränsen sammansmälte till en tämligen obruten enhet redan förrän riksgränsen från dessa trakter framflyttades till Torne älv.

I överensstämmelse med riksgränsens sträckning på kartan löpte gränsrån i rät linje mellan de olika gränspunkterna, utan att taga hänsyn till de enskilda ägornas form eller omfång. Hemmanens ägor i östra Finland bestod före storskiftet av spridda marker och jordområden, som ofta var belägna mycket avlägset från varandra. Till följd av riksgränsens sträckning skildes betydande delar av dessa ägor från bolstäderna och kom att lyda under annan krona. Zacharias Topelius har givit en levande bild av dessa egendomliga förhållanden, som präglade ägande- och nyttjanderätten till jord i gränstrakterna: »Det i Åbo ritade blyertsstrecket gick så tvärt öfver gård och ägor, att medan stallet och ladugården enligt kartan hörde till Sverige, visade samma dokument, att vagnslidret och foderladan hörde till Ryssland. Medan korna mjölkades på den svenska gebitet, skummades grädden på det ryska; medan svenska ängsnejlikor blommade på ena sidan om diket, blommade ryska blåklint på den andra. När jägarens skott brann af på ryska sidan, föll hjerpen vingskjuten ned på den svenska, och när bygdens ungdom lekte på ängen, hände sig, att den ryska kyssen strax derpå åtföljdes af en svensk örfil.»³⁵

Att riksgränsen på ett så hänsynslöst sätt – åtminstone på

³⁴ SRA Landshövd. Stiernstedt till Kungl. Maj:t 30.12.1743.

³⁵ Z. TOPELIUS, Vinterqvällar I, Stockholm 1880, s. 79.

kartan – delade även enskilda ägor, ledde till att ägande- och nyttjanderätten till de spridda ägoområdena blev en faktor, som i hög grad förändrade riksgrensens karaktär och förringade gränsråns betydelse. Redan strax efter freden i Nystad träffades (1723) en överenskommelse om nyttjanderätten till de splittade jordägorna på var sin sida av gränsen, mellan å ena sidan landshövdingen i Savolax-Karelen, Frisenheim, och å andra sidan kommandanten i Viborg, Sjuvalov. Denna överenskommelse innebar, att befolkningen tillerkändes rätt att utan hinder färdas över gränsen för att på sina ägor svedja, skörda och rödja samt utnyttja sina tjär-, ekorr- och fågelskogor samt fiskevatten. Överenskommelsen synes kunna motiveras med en punkt i Peter den stores ratifikation 1723 av gränsegångshandlingarna (§ 2), däri förhållandena vid gränsrån mellan Lavanharja och Tetrisuo, en sträcka av 8 mil, lämnades oförändrade, »så att en var av invånarna å ömse sidor sina jordstycken behålla och posidera».³⁶ Den muntliga överenskommelsen mellan Frisenheim och Sjuvalov godkändes inom kort av svenska riksrådet. Samma praxis hade redan tillämpats i fråga om hemmanen i gränstrakterna i Estland, Livland och Ingermanland. Den svenska regeringen lovade träda i förbindelse med ryska regeringen för att få överenskommelsen stadfäst.³⁷ Däremot erhöll Sjuvalov icke ryska regeringens bekräftelse på detta avtal om nyttjanderätten till jord över riksgränsen. I praktiken blev emellertid dessa förhållanden rådande långt in på 1700-talet.³⁸ Ännu 1781 hade ägande- och nyttjanderätten till jord på andra sidan gränsen icke på något sätt begränsats, utom för några hemman i Keri-

³⁶ Fredsfördrag, Gränsetraktater och Råbref. Suomi, Tidskrift i fosterländska ämnen, Helsingfors 1843, s. 214.

³⁷ SRA Landshövd. Frisenheim till Kungl. Maj:t 28.7.1722. – A. R. SAARENSEPPÄ [CEDERBERG], Kuvauksia Pohjois-Karjalan maataloudellisista oloista I [Skildring av de agrara förhållandena i norra Karelen]. Mikkeli 1912, s. 111; A. R. CEDERBERG, Suomen historia vapauden ajalla I [Finland under frihetstiden]. Porvoo 1942, s. 39–40.

³⁸ MARTTI KERKKONEN, Maan omistusta, s. 17.

mäki socken. Dessa hemman hade efter synnerligen segslitna jordtvister, som funnit sin lösning först efter häradstingets dom, varit tvungna att avstå från att nyttja sina jordägor på andra sidan gränsen.³⁹ Det dagliga livet på gårdarna i gränstrakten fortgick sålunda som om riksgränsen alls icke existerat. Inom skatteuppbörden stadgade sig ett sådant förfarande, att hemmanet betalade sin skatt till kejsaren, om åbon bodde i Gamla Finland, även om utägorna var på svenska sidan, men att skatten betalades till konungen, om bolstaden låg väster om gränsen. Den utveckling, som på 1720-talet satt sin prägel på nyttjanderätten till jord och på skattepolitiken, fortsatte också under de förändrade förhållandena efter Åbofreden och varade ända till slutet av svenska tiden.

Hävdandet av gårdarnas utägor på andra sidan gränsen tenderade att utveckla sig i sådan riktning, att de svenska undersåtarna mer och mer blev underlägsna de ryska. I dessa gränstrakter – liksom i hela östra Finland – var utägornas läge i förhållande till bolstäderna i allmänhet sådant, att gårdarna på ryska sidan av gränsen hade mera omfattande och mera avlägsna ägor på svenska sidan än vad gårdarna på denna sida hade öster om gränsen.⁴⁰ Denna omständighet hade sin grund i det forna erämarksbruket och bebyggelsens allmänna riktning, som i dessa trakter i övervägande grad hade gått från sydost mot nordväst.

Tydligen bevakade den ryska regeringen mycket effektivt sina undersåtars rättigheter. Till följd av vissa gränstvister, som ånyo hade förekommit i norra Karelen, beslöt landshövding De Geer 1760 att äntligen införskaffa noggranna underrättelser om ägande- och nyttjanderätten till ägorna vid gränsen. Kronofogden i häradet fick i uppdrag att utreda, huruvida befolkningen på den svenska sidan utnyttjade sina skogsmarker på ryska si-

³⁹ SRA Kronofogde Martini till landshövd. von Wright 30.10.1781 såsom bilaga till landshövd. von Wrights brev till Kungl. Maj:t 3.11.1781.

⁴⁰ SRA Kronofogde Martini till landshövd. von Wright 30.10.1781.

dan på samma sätt som de ryska undersåtarna markerna på svenska sidan. De Geer yrkade också på uppgifter om, huru mycket nyttjandet av jord på andra sidan gränsen inbringade samt vilken part som skulle förlora mera, om brukandet av dessa marker helt och hållet skulle förbjudas och gränslinjen göras till en effektivt särskiljande »allée». På dessa frågor svarade kronofogden i norra Karelen, Gabriel Wallenius, att hävdandet av ägorna på andra sidan gränsen tidigare varit »rundeligare», men att det nu förekom »ganska sparsamt och endast i nödfall». Orsaken till detta var, att »Ryska Öfverheten på alla platzer, där Svenska haft sina enskylta eller med Ryska Invånare samfalte häfder, plantera nya hemman och somligstädes hela byar endast uti det afseende att stänga de Svenska därifrån». Dessutom hade invånare från andra sidan gränsen med våld lagt beslag på färdiga sädesstackar norr om gränsen, bokstaveligen inför ögonen på gårdsfolket. Landshövdingen ansåg med stöd av Wallenius' rapport, att det i hans län skulle lända befolkningen till stor nytta, om hävdandet av jord på andra sidan helt och hållet skulle förbjudas på gemensam försorg av bägge regeringarna.⁴¹

Hävdandet av jord på andra sidan gränsen fortsatte likväl som förut, trots att den svenska regeringen redan fr. o. m. 1778 »börjat påstå det Riksgränsen böra vara en skilnad emellan bägge Rikens undersåtars besittningar.» Sålunda inberättade landshövding Carpelan i Kuopio län 1787, att de ryska undersåtarna »aldeles opåtalt» nyttjade sina jordägor på svenska rikets område. Som en motåtgärd föreslog landshövdingen, att regeringen skulle skrida till åtgärder för att anlägga torp på de utägor, som de ryska undersåtarna nyttjade på svenska sidan. Motsvarande åtgärder tillämpades av ryssarna i Gamla Finland i fråga om svenska undersåtars ägor.⁴² Vid slutet av den svenska

⁴¹ LASK Kymmenegårds landskansli D/I/22/b, kronofogde Wallenius till landshövding De Geer 26.8.1760.

⁴² SRA Landshövd. Carpelan till Kungl. Maj:t 12.12.1787, jämte bilagor.

tiden hade situationen redan blivit sådan, att landshövding Wibelius fruktade, att de svenska undersåtarna i hävdandet av sina utägor fullständigt skulle råka i underläge i jämförelse med de ryska.⁴³

I synnerhet denna för de svenska undersåtarna ogynnsamma utveckling i hävdandet av ägorna på andra sidan gränsen och de åtföljande gränsfejdena förbittrade under hela slutet av svenska tiden förhållandena i rikets yttersta län i öster. Redan år 1757, då länsmannen Georg Neiglick i Gamla Finland hade bärgat och tagit sädesskörden av några bönder i Matkaskelkä på svenska sidan, fann kronofogden i norra Karelen det motiverat att framhålla: »Om en ringa kronounderbetient, som nemnde länsman är, skall få egenvilligt hemnas och handtera utrikes Bönder och vasaller, som likvist lefva under sin egen Konungs Höga hägn beskydd, lämnar jag därhän.»⁴⁴

Men invånarna i rikets gränstrakter i öster ansattes icke blott av enstaka tjuvar, som stal skörden, utan även av formliga rövarskaror från andra sidan gränsen. Dessa »rosboiniker» som främst torde ha kommit från Olonetz, härjade och begick illdåd såväl i Gamla Finland som i Savolax och Karelen på svenska sidan.⁴⁵ De plundrade de mogna svederna och sädesstackarna, tömde rovgroparna på deras innehåll och tillgrep andra ägodelar, slaktade boskap, slog ihjäl folk och brände till avsked upp husen. Av rädsla för dessa rövare från andra sidan gränsen vågade man på 1750-talet i hela Karelen och i de östligaste socknarna i Savolax icke bygga sockenmagasin som på andra håll i riket. Av samma orsak drog man sig för att i tiondebodarna förvara sina brännvinspannor ty även de skulle ha bidragit till att locka banditer och kanske bli bortrövade. Ju längre tiden gick, desto vanligare blev röverierna. År 1741 – redan före krigets

⁴³ SRA Landshövd. Wibelius till Kungl. Maj:t 29.11.1803, jämte bilagor.

⁴⁴ SRA Landshövd. De Geer till Kungl. Maj:t 23.1.1757, jämte bilagor.

⁴⁵ För talrika upplysningar om förhållandena i Gamla Finland står jag i tacksamhet till kännaren av dessa förhållanden, professor Ragnar Rosén.

utbrott – hade konungen av landshövdingen i det östligaste länet fått mottaga åtminstone åtta ansökningar om hjälp och truppförstärkningar för att kuva rövarbanden.⁴⁶ År 1766 kom sju ryska soldater i full mundering ända till Siikakoski i Iitti (Itis) väster om Kymmene älv. I trakten av Riitamaa var rövarna ett ständigt bekymmer.⁴⁷ På själva juldagen 1794 antastade fem jägare från ryska sidan kyrkfolket på svenska sidan i Kerimäki och pryglade dem så, »at de svenska undersåtare blå och blodiga med lifvets äfventyr undankommit». En rysk överste i trakten fäste alls intet avseende vid intermezzot och icke heller en rapport av kronofogde Hasselbladt föranledde i Stockholm direkta åtgärder till gränsallmogens skydd.⁴⁸ Tidvis samlade sig banditerna till formliga rövarband. Till den svenska delen av Kerimäki kom 1802 120 man för att röva säd och till Sääminki 1805 sammanlagt 90 man. Deras byte blev tusentals sädeskärvar, befolkningens viktigaste produkt.⁴⁹

Under dylika förhållanden frestades invånarna i rikets östra gränstrakter att själva ordna sina angelägenheter och sitt liv på ett sätt, som syntes dem bäst. Detta hade icke minst sin grund i den egna regeringens allt tydligare visade oförmåga att garantera gränsbefolkningen skydd till liv och egendom mot farorna, som hotade österifrån. De vid gränsen rådande förhållandena tvingade befolkningen att verka på egen hand. I de avlägsna gränstrakterna hade man sedan gammalt haft för sed att oberoende av regeringens åtgärder och direktiv överenskomma om lokala »gränsfreder». Osäkerheten i gränstrakterna belyses såväl av dessa folkliga avtal som av de ovan omtalade gränsfjederna och röverierna, som var oberoende av de politiska relationerna mellan de båda rikena. Denna labilitet var under hela

⁴⁶ FRA Furuhjelmska samlingen.

⁴⁷ SRA Kymmenegårds landskansli till Kungl. Maj:t 3.5.1766.

⁴⁸ SRA Kuopio landskanslis memorial 25.1.1794.

⁴⁹ SRA Landshövd. Ramsay till Kungl. Maj:t 26.1.1802 och landshövd. Wibelius till Kungl. Maj:t 14.11.1805.

1700-talet kännbar längs rikets hela östra gräns, från Kymmene härad i söder till de nordligaste socknarna i Kajaneborgs län. Betydelsefullt var framför allt, att denna labilitet försvagade sambandet med rikets centrum och förstärkte de separatistiska tendenserna i periferien, oberoende av att gränsmarkens speciella förhållanden ur den politiska psykologiens synvinkel kunde utlösa inbördes motstridiga reaktioner. Världen på andra sidan gränsen var både lockande och skrämmande. Både det ena och det andra påverkade emellertid förhållandena därhän, att anknytningen till riket för vart årtionde som gick, försvagades. Trycket från realiteterna på andra sidan gränsen kändes alltmera förkrossande och föreföll att med tyngden av ett oundvikligt öde påverka den östra riksdelens framtid.

II

I det föregående har skildrats förhållandena vid rikets östra gräns i slutet av svenska tiden, i gränssocknarna i Kajaneborgs län, Savolax, Karelen och vid Kymmene. Redan på grund av dessa förhållanden vaknade hos mången ofrånkomligen tvivel på möjligheterna att med framgång försvara landet, tvivel på att rikskärnan Sverige skulle kunna värja den östra riksdelen. Rövarbanden från öster fortsatte årtionde efter årtionde i allt större utsträckning med sina illgärningar, och vid hävdandet av sina marker på andra sidan gränsen råkade de svenska undersåtarna i ett alltmera markerat underläge. Tvivlet fick ökad näring och stöddes yttermera av de färska krigserfarenheterna. Händelserna under stora ofreden levde kvar i bittert minne hos det finska folket under hela 1700-talet. Hattarnas krig, »lilla ofreden», visade ojävaktigt i vilken riktning den militära maktutvecklingen pekade. Gränsförändringarna 1721 och 1743 hade stympat rikets område. Den tidigare rörelsefriheten i försvarszonen i öster hade blivit beskuren. Finland blev åter, som före Vasatiden, det främsta bröstvärdet mot Ryssland, som var på väg att europeiseras och växa till en stormakt. Den östra riks-

delen och i synnerhet dess yttersta gränsområde befann sig i en fullständigt ny och försämrad militärgeografisk situation.

De förändrade förhållandena hade på ett ofta mycket hårdhänt sätt påverkat människornas öden och givit dem bittra erfarenheter. Befolkningen i gränslänen kunde helt enkelt icke undgå att draga bestämda slutsatser. Våren 1741 yttrade en savolaxisk officer, Samuel Jakob Hästesko – kapten för Iden-salmi kompani och farfar till den kände anjalamanen – till en passerande rysk kurir: »Uns ist der Zustand und die Gegenverfassung in Russland besser allhier bekannt als vielleicht dem Ministerio in Stockholm und wir sehen vor Augen, dass wir nicht nur mit blutigen Köpfen würden zurückgewiesen werden, sondern auch wohl Gefahr lauffen gantz Finnland in einem Sommer zu verlieren; fiat! wenn sie es nicht besser haben wollen.» Det kan knappast betraktas som en slump, att detta skedde vid samma tid, som man i sekreta utskottets mindre sekreta deputation diskuterade priset för ett eventuellt nederlag och lättsinnigt yttrade, att »endaste hasarden vid verkligheter [dvs. krig] vore lyckans utslag och Finlands ruin eller förlust».⁵⁰

Mot bakgrunden av de förhållanden, som på de föregående sidorna endast i korthet kunnat skildras, har vi full orsak att draga vissa mera allmänna slutsatser på grundval av ett dylikt, av en händelse bevarat uttryck för en enskild persons politiska uppfattning.

Det yttre sambandet mellan Sveriges och Finlands historia överskylde en djup inre klyfta, som obönhörligt skulle föra dessa folk till en slutlig skilsmässa. I den savolaxiske kaptenens ord avspeglar sig tydligt den defaitistiska stämning, som hade fått makt över sinnena särskilt i östra Finland under tiden efter de gamla »ofrederna». »Det är af ärfahrenheten bekandt, att folcket i Savolax och särdeles i Carelen äre (: som ok billigt kan wara :) klenmodige och rädde för ryssen,» påstod Israel Nesse-

⁵⁰ C. G. MALMSTRÖM, Sveriges politiska historia II. Stockholm 1895, s. 422. – FRA Waaranens saml. Rossica, kuriren Franz Schaeveii rapport 17.3.1741.

lius redan 1709 då han föreslog att folk måtte flyttas från Dalarna för att »cultivera» landsändarna i östra Finland, »hwar-med det andra savolaxiska och carelska folcket kunde wähnias till modig- och stridzbarhet, att kunna bjspringa arméen, när den behöfwer agera emot ryssen». Nesselius gjorde gällande, att allmogen därstädes »förstår fuller intet någon reputation, men lærer tycka sig intet kunna stå, när Riga, Revel och Wiborg intet har stådt». Med befolkningen i östra Finland i tankarna berättade Nesselius vidare – med en föraning av den historiska utveckling, som förestod: »Hwarföre om detta folchet, som äre med hafwet skillde ifrån moderlandet, talar ett helt annat språk (: Gud gifwe, at de alle länge sedan hade brukat swänskan :) och har nästan andra seder, komme engång at få något galit uti sina hufvuden det Gud dock förbiude, kan iag intet see, huru de kunna wara tilltroendes, serdeles en del». Den folkrika ryska nationen skulle ännu efter ett nederlag förmå förnya sitt angrepp med två, tre ja fyra gånger större truppstyrkor: »Om han då komme til den öfwerdåd, at sända ut några patenter, så wet iag intet hwem här wore, at tro mera.»⁵¹

Ännu år 1740, omedelbart inför hattarnas krig, gav riksdagsmannen Jöran Markusson, som representerade Kymmene och Lappvesi härad, följande skildring av den otrygga atmosfären i gränsocknarna: »dagelig förfarenhet medgifwer at wi boo osäker för våra grannar och landet är på alle ställen öppen och ej är någon förhinder om Ryssen ut skickar 10 man till hwar tionde boda under namn af rosboineker, såsom wid Sinckler mord, så draga de så lätt af med den lilla kopparen [frågan gällde brännvinspannornas förvaring i tiondebodarna] at när de utgifwa sig ifrån gräntzen om aftonen at de äro i morgon om middags tid i Wiborg til bakars igen med deras koppar rof, och ändock är ingen ofred en gång förwerkat, utan then fattige all-

⁵¹ MARTTI KERKKONEN, Israel Nesselius' betänkanden. Suomen historian lähteitä 6, utg. av Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1949, s. 14, 140-141.

mogen som sitt mister hade sin egen skada att hålla till godo».⁵² När ryktena om mordet på Sinclair nådde Finland, gav de i gränssocknarna näring åt en folkstämning, som mera präglades av rädsla och panik än av krigseggande hat. Under lilla ofreden och under påverkan av de rådande förhållandena stärktes defaitismen och blev sedan rådande ända till slutet av svenska tiden. Gränsen låg öppen nästan överallt och gränstrupperna var alldeles otillräckliga. Osäkerheten var självfallet mest kännbar i sådana trakter, där man var fjärran från rikets centrum och nära den nyblivna stormakten Ryssland.

Denna konstanta känsla av otrygghet och rädsla för att förlora liv och egendom influerade på ett avgörande sätt även allmogens politiska inställning. När man bedömer allmogens hållning skulle man visa bristande insikt i tiden och göra sig skyldig till en anakronism, om man antar, att bönderna vid något tillfälle skulle ha fäktat för högre ideal eller större helheter än den egna familjen eller hemtorvan eller i bästa fall hemsocknen. För allmogen konkretiserades riksenheten i konungen, som långt borta i Stockholm strålade i landsfaderlig fullkomlighet såsom den personifierade godheten och rättvisan. För honom – och endast för honom – var bönderna i gränstrakterna villiga att gripa till vapen, såvida de trodde att krigståget kunde lända till nytta för den egna trånga hembygden. Det är mycket belysande för denna inställning, att landshövding Stiernstedt i början av hattarnas krig utan större besvär lyckades uppåbåda bönderna i Savolax och Karelen till att försvara gränsen, men så snart det blev uppenbart, att »konungens» åtgärder icke bidrog till att skydda vare sig liv eller egendom i deras hemsocknar, var de lika redo att ställa sig under beskydd av den som bar Rysslands krona. Befolkningen formligen tävlade om att skaffa sig skyddsbrev av ryssarna och om att svära kejsarinnan trohetsed. Efter Nyslotts kapitulation skrev landshövdingen rådlös och förund-

⁵² SRA Landshövd. von Dittmer till Kungl. Maj:t 7.3.1740, jämte bilagor.

rad till regeringen om den oväntade och snabba förändringen i befolkningens tänkesätt: »Garnisonen har tvungit Commandanten till capitulation, emedan de, som säjes, föregifvit att de allenast 200 man till antalet ej kunde göra motstånd, då armeen ej mäktade det göra. Det synes såsom hela detta Landet nu mera kommit öfverens att på enahanda sätt svara, då man dem till motvärn och förra tapperhet vill uppmuntra. Vargiäringsmanskaper och Bönderne af mitt i nåder anförtrodde höfdingedöme, som eliest hela detta förflutne året [1742] vid många i de största farligheter varit oförskräckte, oansedt dhe ock ledo svår hungersnöd, hafva dock trodt detta tiäna till deras vigtigaste ursäkt, at nu draga sig undan mina Befallningar och uppmuntringar till försvar emot Fienden. Ingen ting går mig mera til Sinnet än at hela Fjendens Force hvar med han tvungit Nyslått och nu blifvit Mästare öfver Safvolax, ej skall vara mera än 900 Man infanterie eländigt folck, uthlefvade gubbar, eller unga Poikar och därtill 1000 Cossaker. – – – Ty då fienden ännu är 30 till 40 mihl ifrån någon ort, så berättas att allmogen redan skickar Deputerade till att begära skydd och uti de aflägsnaste socknar skall densamma ej mera vilia åtlyda Eders Maj:ts Betienter, hvarigenom Fiendens styrka mer och mer ökas men Sveriges däremot aldeles aftager.»⁵³

Ur jordmånen av tilltagande otrygghet och defaitism spirade med tiden separatistiska tänkesätt, som senare kom att ha sin andel i det autonoma Finlands tillkomst. I synnerhet i krigstid försökte myndigheterna på andra sidan gränsen på allt sätt främja dylika opinioner. Redan Nesselius' ovan citerade uttalande (1710) om eventuella fientliga »patent» visar, att dylika riksfarliga åtgärder till att locka finnarna var kända redan från det stora nordiska krigets dagar, från åren efter nederlaget vid Poltava. Det klingade nära nog som en påminnelse om att faran för ett lösgörande från den svenska rikskärnan fortfarande existerade, när representanterna i bondeståndet för Stor- och Lill-

⁵³ SRA Landshövd. Stiernstedt till Kungl. Maj:t 31.8.1742.

Savolax vid 1723 års riksdag krävde, att regeringen med det snaraste måtte tillsätta en kommission för att undersöka förhållandena i landskapet, emedan allmogen i östra Finland var så betungad av alltför dryga kronoutskylder, »att de i fall ej ändring blefwe, nödgades gifwa sig till fienden».⁵⁴ Att döma av uttalanden av vissa ledande statsmän i den osäkra utrikespolitiska situationen efter kriget insåg man i Sverige, visserligen endast tillfälligt, Finlands nya situation och nödvändigheten av att ändra den tidigare inställningen till denna riksdel. När riksrådet våren 1723 diskuterade beviljandet av frihetsår åt städerna i Finland, påpekade Johan Lillienstedt, att: »man har så mycket större skiähl at wara dem i Finland faworable, och at de måge åthniuta lika friheter med städerna här i Swerige, som Finland är nu en gräntzeort, och böra innewähnarne där åthminstone så lindrigt hanterade warda som här i Swerige».⁵⁵ I ett brev till konungen 1725 underströk ordföranden i den för Finland tillsatta västra undersökningskommissionen, Germund Cederhielm, Finlands nya situation i dess egenskap av ett »gränsland mot en fientlig makt». Gentemot dess invånare borde man nu visa särskild välvilja och mildhet, i synnerhet som furst Galitzin – såsom det försäkrades – under kriget lyckats väcka en viss sympati hos befolkningen, »så att en stor del av allmogen fortfarande hyser en synnerlig förkärlek för det ryska väldet». Riksrådet Josias Cederhielm å sin sida ansåg, att liknande undersökningskommissioner borde tillsättas framför allt »till att hugna landet», som nu skulle »sättias på god foot».⁵⁶

Redan då, under stora nordiska kriget och årtiondet därefter, hyste man tvivel om Finlands framtida trohet gentemot riket. Genom edsavläggelse skulle landets invånare efter kriget knytas

⁵⁴ K. O. ALHO, *Läntinen tutkijakunta ja sen toiminta vuosina 1725–1727* [Den västra undersökningskommissionen och dess verksamhet 1725–1727]. *Historiallisia tutkimuksia julkaissut Suomen Historiallinen Seura* 26, Helsinki 1940, s. 46.

⁵⁵ ALHO, a. a., s. 82.

⁵⁶ ALHO, a. a., s. 82–83.

fastare till riket, men avläggandet av trohetseden till Fredrik I visade sig vara en arbetsdryg uppgift. Germund Cederhielm meddelade sålunda 1725 konungen, att han konstaterat, att alla ingalunda ännu hade svurit eden. Med hänsyn till Finlands nya ställning såsom gränsland betonade han, att edsavläggelsen var mycket viktig.⁵⁷ Det var i synnerhet befolkningen i östra Finland, i länen och häradena vid gränsen, som behövde detta band. Men ännu följande år (1726) hade varken borgerskapet eller allmogen svurit eden. De edsförbindelser som de en gång hade givit ryska kronan, hade icke heller hopsamlats och skickats till Stockholm. Bland prästerskapet framskred edsavläggelsen till svenska kronan så trögt, att t. ex. kontraktsprosten i Södra Savolax eller S:t Michels kontrakt, Kristoffer von der Heide, fann sig föranlåten att i en i synnerligen kärva ordalag hållen skrivelse till det underlydande prästerskapet ställa frågan, »vad de egentligen hade att invända mot att avlägga eden till Hans Kunglig Majestät eller mot suveräniteten», då de framhärddade i en dylik »djärvhet och dristighet», att trots upprepade befallningar utebliva från edgångstillfällena. De mest motsträviga av prästerna i Savolax svor trohetseden först 1727.⁵⁸ Det förefaller sålunda, som om det redan under stora ofreden och de närmast följande åren var på väg att uppstå en spricka i »det gemensamma fäderneslandet».

Just i denna spricka strävade den ryska statskonsten och krigspropagandan att under den följande ofreden driva in en kil för att splittra det svenska riket. Detta var i synnerhet avsikten med kejsarinnan Elisabets manifest 1742, däri man försökte locka landet att såsom ett förment »självständigt rike» ställa sig under det ryska kejsardömetts beskydd. Syftemålet var att undergräva finnarnas stridsmoral och bringa den trohet, de svurit konungen av Sverige, att vackla. När fienden mycket

⁵⁷ ALHO, a. a., s. 82.

⁵⁸ WIRILANDER, Savo, s. 37-39.

snart nådde det avsedda resultatet berodde detta i avgörande grad på prästerskapets inställning.

I gångna tiders samhälle var prästerskapet en synnerligen betydelsefull faktor vid bearbetandet av den politiska opinionen. När landshövding Stiernstedt 1745 rekommenderade magister Abraham Poppius till det lediga kyrkoherdeämbetet i Jorois församling, litade han framför allt till sina personliga erfarenheter under det nyligen överståndna kriget: »Nu som jag af förfarenheten förspordt hvad stor Nyttä Eders Kongliga Majestet och Riket kan hafva af en välsinnad och ärlig Almoge – – – och jag derjemte förfor at denna almogens disposition kommer besynnerl:n an på nitiska, förnuftiga och beskiedel:a Präster, så understår jag mig at i underdånighet gifva Eders Kongl:a Maj:t vid handen, hvad Nyttä det med sig hafver at vid Pastoraternes besättjande på denna Gräntz-orten nådigt afseende hafves på sådane Män.» Under kriget hade han i »uppmundrandet» av allmogen haft stor nytta av den prästman, som han nu rekommenderade, liksom av dennes »ärliga» fader, gamle prosten Poppius i Jokkas.⁵⁹ Prästens tänkesätt påverkade i synnerhet allmogens uppfattning. När han uppläste kungörelser från predikstolen kunde han ideligen motivera och förklara dem med egna ord. Även i predikningarna kunde prästen strö ut detaljer och välja valörer, som visserligen formellt syftade på de himmelska boningarna men i verkligheten avsåg denna världens samhälle. För att kunna dirigera allmogens politiska tänkesätt i önskad riktning var det därför av avgörande betydelse att vinna prästerskapets öra. För att belysa de politiska opinionernas utbredning skulle det sålunda vara särskilt viktigt att få kännedom om det inflytelserika prästerskapets inställning till tidens brännande frågor. Det finnes i själva verket vissa möjligheter att kartlägga denna opinionsbildning under lilla ofreden, en tid som var särskilt betydelsefull för självständighetsideologiens uppkomst i Finland.

⁵⁹ SRA Landshövd. Stiernstedt till Kungl. Maj:t 7.10.1745.

De första exemplaren av kejsarinnan Elisabets manifest nådde Savolax redan i början av april 1742. Trots att landshövding Stiernstedt fann det motiverat att bedyra för konungen, att han själv hade undvikit att läsa ett enda ord av dess innehåll – »hålst som jag aldrig trodt mig kunna få ifrån Ryska sidan Sunda Patriotiska betrachtelser eller Lärdomar» – förblev manifestets ordalydelse ingalunda okänd varken för länets hövding, dess övriga ståndspersoner eller för allmogen.⁶⁰ För att trygga den avsedda psykologiska effekten lät fältmarskalken de Lacy i mitten av juli en uppmaning utgå till samtliga präster i Savolax att från predikstolen kungöra och på annat sätt utsprida kejsarinnans manifest, som medföljde skrivelsen. Samtidigt anmodade de Lacy länets prästerskap att tillsammans med församlingsvis valda deputationer komma till hans »fältläger wid Kuppis Bro-by» i Pyttis för att erhålla skyddsbrev. Landshövding Stiernstedt utfärdade för sin del ett motmanifest, som skulle uppläsas från alla predikstolar i Savolax, och befallde, att varje exemplar av kejsarinnans manifest, som påträffades, utan att kungöras skulle överlämnas till kommandanten på Nyslott, överstelöjtnant Gyllenecker, eller till någon av kronans lokala myndighetspersoner. Trots detta rönnte de Lacys skyddsbrev stor efterfrågan och av tecknen att döma upplyste många präster i Savolax sina åhörare om vad kejsarinnan utlovat.⁶¹ Följderna blev snart uppenbara. Nyslott kapitulerade utan motstånd redan den 8 augusti utan att landshövding Stiernstedts ovannämnda manifest knappast ens hunnit kungöras. Redan några dagar senare infann sig i det ryska lägret ända från Tavastland personer, som önskade erhålla skyddsbrev, bl. a. kyrkoherden i Vånå, Thomas Pacchalenius, tillsammans med sjutton andra, dels präster, dels andra ståndspersoner, dels bönder.

⁶⁰ SRA Landshövd. Stiernstedt till Kungl. Maj:t 13.4.1742, såsom bilaga kronofogde Masalins skrivelse till landshövd. Stiernstedt 6.4.1742.

⁶¹ SRA Landshövd. Stiernstedt till Kungl. Maj:t 17.8.1748, såsom bilagor fältmarskalken de Lacys skrivelse till prästerskapet i Savolax 14.7.1742 och en avskrift av landshövd. Stiernstedts manifest 6.8.1742.

Vid samma tid besöktes det ryska högkvarteret i Borgå även av kyrkoherde Cygnaeus från Mäntyharju och »Forsander från Kangasniemi». ⁶² Sommaren 1742 yppade sig uppgivelseandan icke blott i Sysmä utan även annorstädes i Tavastland samt i Nyland. ⁶³ Redan några dagar efter det att 16000 man hade kapitulerat i Helsingfors gav sig Tavastehus utan strid åt fienden. Kejsarinnans manifest syntes överallt förlama försvarsviljan. Den fientliga krigspropagandan spred sig bedövande över landet från gränsen mot väster och norr.

Särskilt kyrkoherden Henrik Helsingius i Iisalmi (Idensalmi) storförsamling i norra Savolax verkade mycket ivrigt och synbarligen även framgångsrikt för att förlama försvaret i östra och norra Finland och delvis även i Österbotten och för att införliva dessa landsdelar med kejsarinnans maktsfär och sålunda lösgöra dem från »moderlandet». Den 13 september 1742 redogjorde Helsingius för den ryske kommandanten på Nyslott, furst Mesjtjerski, för sina åtgärder i denna sak: »Med hvad trogen ömhet, flit och försigtighet jag låtit mig angelägit vara, att fullgjöra allt det, som till Hennes Kejsrerliga Majestets, min allernådigste Överhets höga nöje tjena kunnat, och förmärkte Er Höga Nåds höggunstiga åstundan till mig, under mitt vistande på Nyslott, vara med Höga Kejsrerliga Manifesternes och expressers utsändande till mina vänner av prästerskapet i Cajana län och Österbotten – thet lærer Herr Capitain Vasili Ivanovitsch Czerejeff ej allenast genom bref låtit Ers Höga Nåde förstå, utan thet visar och sjelfva verkan och utgången, så jag tror att Cajaneborg under then store Rikes styrelse öfverlämnas

⁶² EINAR W. JUVELIUS, Savon linnan antautuminen v. 1742 ja sitä seurannut jälkinäytös [Nyslotts kapitulation år 1742 och dess efterspel]. Historiallinen Arkisto 40: 9, Helsinki 1933, s. 1–19. K. E. F. IGNATIUS, Om kyrkoherden Thomas Pachalenius' högmålsprocess, Historiallinen Arkisto 18, 1903, s. 226–229.

⁶³ J. R. DANIELSON-KALMARI, Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnella ja 19:nnellä vuosisadalla [Stats- och samhällsliv i Finland under adertonde och nittonde århundradet]. Piirteitä vapaudenajalta I [Drag ur frihetstidens historia], Porvoo 1929, s. 36–39.

utan then ringaste manspillan.» Det gick så, som prosten Helsingius i förväg hade vetat att det skulle gå. Kajaneborg kapitulerade utan motstånd på samma sätt som tidigare Nyslott och Tavastehus. Representanter för ståndspersonerna och bönderna i de omkringliggande socknarna tog kontakt med den ryske kommandanten på Nyslott och anhöll i en av dem undertecknad »adress» att de måtte befrias från att erlægga den påbjudna spannmålsskatten. »Såsom en följd af denna Helsingii nit torde också det få anses, att Limingo sockens presterskap och några få ståndspersoner sammanträdde och förenade sig om en adress till Herr Furst Mechtsjerskij för att erhålla skydd, mot löfte att alldeles afhålla sig ifrån allt som det minsta kunde bidra till de svenskas krigsoperationer».⁶⁴

Men bland prästerskapet i Savolax existerade vid samma tid även en rörelse på bredare front än Helsingius' och hans »vänners» strävanden i landskapets norra delar och i Österbotten. Redan före kriget, våren 1741, kunde den ryske kuriren Franz Schaeuius konstatera, att samtliga präster som han hade samtalat med under sin färd – alltså just i Savolax – varit av samma uppfattning som den tidigare nämnde kapten Hästesko, nämligen att Finland inom kort skulle förenas med det ryska folket.⁶⁵ Det katastrofala nederlaget vid Villmanstrand redan i början av kriget och särskilt huvudarméens reträtt i söder var ägnade att stärka denna stämning. Samtidigt med att prosten Helsingius på sensommaren 1742 utkolporterade kejsarinnans manifest i de nordliga socknarna, grodde i de defaitistiska stämningarna bland prästerskapet i Savolax och Nyslotts län tanken på ännu mer vittsyftande åtgärder. Möjligen under partiell medverkan av andra ståndspersoner och allmoge utsåg dessa präster medlemmar i en deputation som skulle besöka guvernements-

⁶⁴ FRA Furuhjelmiska saml. Handlingar rörande kriget 1741–1743 II, häfte XVII, prosten Helsingius' brev till furst Mesjtjerski 13.9.1742 jämte Furuhjelm marginalanteckningar.

⁶⁵ FRA Waaranens samling. Schaeuii rapport 17.3.1741.

kansliet i Viborg. Deputationens ledare var kyrkoherde i Mäntyharju, Zachris Cygnaeus, och dess medlemmar kornetten Karl Rudolff från Rantasalmi och en viss Argillander, förmodligen godsägaren Henrik Argillander i Kuopio socken. Deputationen hade med sig ett antal »så kallade postulater», vilkas viktigaste punkter rörde Finlands framtida ställning: skulle icke Hans Kungliga Höghet Hertigen av Holstein-Gottorp vara benägen att taga Finland under sitt beskydd och bliva regent över landet, som enligt manifestet skulle upphöjas till autonom stat.⁶⁶ Deputationen avspisades emellertid blott med ett muntligt yttrande av guvernementskamreraren Krompein. Det framgick därav, enligt Cygnaeus »att vi vore få och ett Slätz Lähn allena, som om sådana viktiga saker påminte», och att »saken är så subtilt som med största försiktighet bör hanteras och i des företagande afbidat Hennes Kejsarl. Majj:ts Allernådigste utlåtelse och utgående befallning». Då kejsarhuset var nära befryndat med hertigen, »så kundet det vara Landet licka godt under hvilken deras Hand och Lydno det då lydde en liten tid». »Nota bene», påpekade Cygnaeus i sin till prästerskapet i Savolax riktade redogörelse för deputationens resa, »Här af kan klarligen skönjas, att vi ved detta tillfälle tagit vatn öfver hufvudet, och hade Jag hierteligen gärna önskat, att denna Touren gåt mig förbij.»⁶⁷

Åbofredens på många punkter »disputerliga» gränslinje erbjöd Ryssland möjligheter att också i fortsättningen bedriva Sverigefientlig propaganda i Finland. Avsikten med denna agitation var, i synnerhet när de politiska relationerna mellan rikena skärptes, att locka finnarna att skilja sig från gemenskapen med Sverige och förena sig till ett folk med dem, som bodde på andra sidan gränsen. I synnerhet i slutet av 1740-talet befann sig av de ryska myndigheterna utsända uppviglare på agitations-

⁶⁶ DANIELSON-KALMARI, Piirteitä vapaudenajalta, I s. 41.

⁶⁷ LASK Kangasniemi kyrkoarkiv I/1/III. Kyrkoherde Zachris Cygnaeus till prästerskapet i Savolax och Nyslotts län 24.9.1742. Professor Ragnar Rosén gjorde mig uppmärksam på detta brev.

resor i Finland. I Savolax och t. o. m. i norra Tavastland rörde sig sålunda år 1748 »ryssar» från Repola på andra sidan gränsen. Dessa »ryssar», eller rättare sagt karelare från Vitahavskarelen, drev omkring framför allt i Iisalmi socken under sken av att vilja köpa upp pälsverk. De »besökte mäst hwart hemman i hela socken» och uppeggade invånarna till missnöje med den lagliga överheten, uppmanade dem att icke erlægga sina kronoutskylder och föregav, att skatterna och utskylderna på ryska sidan var mindre än skatterna till svenska kronan. De förklarade vidare, »att Freden med Ryssland finnes stridig och att Ryska riket åstundar att få hela Finland til ett land samt att invånarena giort oförsvarligen i det de utan afseende till den trohetsed de under sednaste ofreden lemnat Hennes Kejslerliga Majestet i Ryssland aflagt sin huldhetsed under Ers Kungliga Majestet vår Allernådigste Konung och Hans Kungliga Höghet vår Allernådigste Arffurste.» På denna punkt hade visserligen de trogna undersåtarna möjlighet att påminna »ryssarna» om, att Viborgs guvernementskansli redan 1743 efter fredsslutet hade låtit kungöra i kyrkorna, att kejsarinnan befriat den del av befolkningen, som blivit kvar under svensk överhöghet, från dess trohetsed till ryska kronan. Men agitationen fortgick, rykten och nyheter spreds i socknarna och påverkade folkstämningen. Det sades, att »som ryska krigsmakten icke kunde emotstås, så borde invånarna besinna sig och icke lita på osäkert beskydd». Mången påminde sig pälsuppköparnas hotande åtbörder och förutsägelser: de hade, ryktades det, i stugorna ryckt till sig pärtor (dvs. stickbloss), brutit av dem och sagt: »där har ni edra gevär». De skall vidare ha yttrat, att »när det blifver Krig så ärom vi ett Folk med eder, ty vårt Rike såsom mäktigt intager detta land och gör gränts emellan sitt och Svenska riket i Kemi å». Så länge gränsen mellan Sverige och Ryssland icke var slutgiltigt bekräftad »bör man noga höra åt, huru det blifver med freden» förrän man efterkom konungens befallningar.⁶⁸

⁶⁸ SRA Generalguv. von Rosen till Kungl. Maj:t 21.12 och 27.12.1748, 19.1 och 16.2.1749, jämte bilagor. – LASK Kangasniemi församlings kyrkoarkiv Eb: 1,

Försöken till frigörelse från Sverige vid tiden för lilla ofreden syntes förbli en tillfällig företeelse, men själva tanken dog icke utan trädde ännu aktivare och med avsevärd kraft ånyo i dagen blott en mansålder senare, i all synnerhet just i gränslandskapet. Nu hade man kommit till tiden för Göran Magnus Sprengtporten, Savolaxbrigaden, Gustav III:s krig och Liikkalanoten. I detta sammanhang behöver vi icke gå närmare in på varken krigets historia eller Sprengtportens livsöden. Av betydelse är blott att konstatera, att å ena sidan förhållandena i de östfinska gränstrakterna påverkade Sprengtportens egen inställning och att å andra sidan Sprengtporten – såsom sällsynt begåvade personer i gemen – hade en suggererande inverkan på sin omgivning, på opinionsbildningen i officerskretsarna och bland övriga ståndspersoner i dessa trakter. När han 1775 kom till Savolax, sade han sig tro att han kommit »för att gräva sin egen grav» – på 1700-talet hade dessa gränstrakter rykte om sig att vara ett svenskt Sibirien – men när han 1780 begav sig därifrån »gaf Herr Öfverstens och Riddarens afskedstagande samt. närvarande Herrar officerare en sorgelig anledning at under ömmaste rörelser anlägga et sorgte tekn at bära för all sin lifstid till en dagelig påminnelse af sin och hela Landets oboteliga Förlust».⁶⁹ Gesten var naturligtvis ett utslag för tidens sentimentala vanor bland officerarna, men den röjer i varje fall den auktoritet Sprengtporten hade förvärvat. I sin skildring av 1789 års fälttåg i Savolax berättar von Döbeln, att »alla militairiska och civila sysslor bortgåfvos på Sprengtportens recommendation och genom dess protection; ingen präst, ingen länsman tilsattes, om ej genom honom».⁷⁰ Johan Albert Ehrenström, konungens iv-

H. Cedercreutz' och E. M. von Nolckens proklamation 27.8.1743. – GUNNAR SOULAHTI, *Elämää Suomessa 1700-luvulla* (I) [Livet i Finland på 1700-talet], Porvoo 1909, s. 75–83.

⁶⁹ Ur *Finlands historia. Publikationer ur de Alopæiska pappren*, red. af Ad. Neovius. Borgå 1891, s. 530.

⁷⁰ Generalstaben: Georg Karl von Döbelns berättelse om fälttåget i Savolaks 1789. Stockholm 1923, s. 4.

riga anhängare och tveklöst positivt inställd till den politiska gemenskapen mellan Sverige och Finland, en gång nära vän till Sprengtporten men senare dennes arga fiende, berättar 1788 om den stora auktoritet Sprengtporten åtnjöt i östra Finland: »Det kan ej döljas, att general Sprengtporten, oagadt sin trolösa och brottsliga conduite emot konung och fosterland, ännu i dag har mycket förtroende inom dessa aflägsne provinser, igenom hvilket han, icke utan skäl, hoppas att kunna leda deras inbyggare efter sina afsigter. Han eger pluraliteten af ortens officerare på sin sida, soldaterna påminna sig ännu, at han varit deras chef, bönderna tro sig hafva [till] honom många förbindelser, och man har i almänhet den mening, at han är et olyckeligt offer för sin kärlek til fäderneslandet och för sina afundsmäns förföljelser.»⁷¹

När Sprengtporten kom till det östra gränslandskapet kom han till själva härden för de separatistiska stämningarna. Enligt de uppgifter Ehrenström lämnade konungen var karelarna fortfarande »oroliga». Han fortsatte: »Desse jemte deras grannar safvolaxarne tro sig dessutom hafva skäl til klagomål öfver vissa oeconomiska författningar, öfver mätningar, skattläggningar osv. Alt detta äro gnistor, som kunna åstadkomma en stark låga. Det behöfves kanske ej mera än at uti bedrägliga kungörelser lofva minskning i alla utlagor, skattläggningens uphäfvande, eftergifvande af alla kronofordringar samt visse hatade ämbetsmäns straffande för at bringa dessa folk i harnesk emot regeringen.»⁷² Situationen och opinionerna förblev ingalunda obemärkta av Sprengtporten och hans egen inställning påverkades naturligtvis även av dem. När förhållandet mellan konungen och Sprengtporten försämrades, blev den senare alltmera övertygad om, att Sverige och Finland borde gå skilda vägar. För-

⁷¹ Statsrådet JOHAN ALBERT EHRENSTRÖMS efterlemnade historiska anteckningar I. Utg. S. J. Boëthius, Stockholm 1882, s. 507.

⁷² EHRENSTRÖM, I s. 507.

hållandena i det omgivande gränsmarkssamhället och hans personliga irritationsmoment gav näring åt hans politiska idéer.

Det är betecknande, att just ståndspersonsklassen i Savolax och Karelen – och särskilt officerskåren – lättast tillägnade sig Sprengtportens tankar om landets framtida politiska ställning. Mången lyssnade gärna till hans tal om Finlands självständighet.⁷³ När han sedan framförde sin bekanta plan på huru detta skulle förverkligas, försäkrade han uttryckligen, att i synnerhet trupperna i Savolax var beredda att våga försöket. Ehrenström å sin sida meddelade 1788 konungen, att »midt under den apparenta stillhet, hvaruti alla sinnen i Finland nu lefva, nödige mesurer äro tagne emellan bemälte general och hans anhängare i denna provins, samt tysta öfverenskommelser träffade för at gifva detta inbrott all ärforderlig framgång».⁷⁴ Detta bekräftades delvis av utvecklingens gång. Vid flera tillfällen erhöll man meddelanden om, att just trupperna i Savolax var benägna att förverkliga Sprengtportens avsikter. Den savolaxiske kaptenen Otto Karl von Fieandt besökte vintern 1787–1788 Sprengtporten i S:t Petersburg och berättade för denne, att han av kommandören för Savolax' infanteriregemente, överste Magnus Brunow, och av hela den därvarande officerskåren befullmäktigats att meddela, att de var villiga att sätta sig i rörelse så snart den ryske generalen – dvs. Sprengtporten – gav tecken därtill. »Savolax är mest benäget och bäst lämpat att höja självständighetens fana», hade Sprengtporten försäkrat 1787. Det var i främsta rummet under beskydd av savolaxiska truppavdelningar som en lantdag skulle sammankallas i Finland. Sprengtporten ville t. o. m. göra gällande, att mestadels »hela adeln i Savolax» gav sitt stöd åt denna tanke. Ehrenström, som vid det laget (1788) redan var en häftig motståndare till Sprengtporten och

⁷³ Lefvernes Beskrifning – – – af Georg Hendric Jägerhorn. Historiallinen Arkisto 8, 1884, s. 129–130.

⁷⁴ EHRENSTRÖM, I s. 505.

till de separatistiska tendenserna, berättade, att denne i Savolax hade många anhängare och att upproret mot Sverige skulle börja just i detta landskap och i Karelen. Enligt Ehrenström planerade Sprengtporten ett angrepp mot Savolax för att där börja kampen för självständighet. På andra sidan gränsen, i Gamla Finland, strävade Sprengtporten att bilda jägarformationer och hoppades att få officerare just från Savolax. Uppgiften är ytterst intressant och saknar tydligen inte grund. »At förklara huru han kunnat vinna detta», berättade Ehrenström för konungen 1788, »behöfver man endast någorlunda känna den Provints uti hvilken han som Öfwerste fick sit första betydliga befäl. Ifrån Savolaxke Officerarens gräsliga råhet och okunnighet [!], ifrån hans naturliga fallenhet att dyrka sina förmän ända til afguder, när de förstå at imponera på honom, kommer i sanning det stora anseende han ägt i Finland – –». ⁷⁵

Den illvilliga tonen i Ehrenströms brev och memoarer är uppenbar, men i likhet med övriga källor till opinionsbildningens historia i Finland vid denna tid bestyrker även de, att separatistiska tankegångar framför allt spirade i östra Finland, i det omedelbara grannskapet till Gamla Finland, och att befolkningens tänkesätt där stod under ständig påverkan av den politiska osäkerheten vid gränsen. I detta avseende existerar en viss olikhet mellan östra Finland och landsdelarna längre västerut. Ehrenström betonade uttryckligen denna olikhet när han strävade att övertyga sig själv och andra om, att Sprengtporten saknade ett verkligt underlag för sina politiska idéer. »Jag ser ganska väl, at et upror i Safvolax och Carelen icke skulle åstadkomma et uti det öfriga Finland, hvarest förbittringen emot rysarne är större och Sprengtportens nedriga planer mera kända [!], samt at följagteligen hans och ryska cabinettets afsigt

⁷⁵ A. R. CEDERBERG, Johan Albert Ehrenströmin kirjallista jäämistöä vuosilta 1787–1789 [Johan Albert Ehrenströms litterära kvarlätenkap från åren 1787–1789]. Historiallinen Arkisto 39: 7, s. 119–120, 130.

med detta steg icke skulle fullkomligen vinnas.»⁷⁶ I ett brev till konungen i slutet av år 1788 framhöll Ehrenström, att mången överdrev den auktoritet Sprengtporten åtnjöt på andra håll i Finland: »Han har aldrig ägt stort anhang, utom i Savolax, hvarest han bibehåller det ännu».⁷⁷

På de sockenstämmor, som regeringen 1802 lät anordna i Finland för att öka intresset för det frivilliga försvaret, kom ännu en gång i dagen, att de rådande opinionerna fann sin näring i politisk osäkerhetskänsla och i ekonomiska och sociala förhållanden, och att hotet från andra sidan gränsen gjorde sig gällande med olika styrka i östra och i västra Finland. Resultatet av stämmorna var i allmänhet ganska magert, men vare sig sockenstämmornas beslut var negativa eller positiva är de mycket belysande för de rådande opinionerna. I västra Finland, där den östra stormaktens närhet icke på samma sätt gjorde sig kännbar i det dagliga livet som i Savolax och Karelen, misslyckades fullständigt försöket att på frivillig väg bygga upp ett försvar. Visserligen blev resultatet detsamma i många socknar också i östra Finland, men på det hela taget var det i alla fall endast i Savolax och Karelen, som man beslöt att stöda planen på ett frivilligt försvar. Motiveringarna för och emot är mycket belysande för den rådande uppfattningen. Landshövding Ramsay rapporterade, att befolkningen i norra Savolax var »krånglig och stursk». Särskilt ifrån de »små ståndspersonernas» sida hade man att vänta opposition, ett antagande som visade sig vara riktigt. I Kuopio talade i oppositionens namn brukspatron Ekholm, som trodde att man skulle ha större skada än nytta av lantvärnet: »Historien visade tydligt, hurusom folkresningar med lätthet förkväfdes af obetydliga reguliära truppstyrkor i strömmar af blod». Även på mötet i S:t Michel möttes planen av starkt motstånd. Till oppositionen hörde åtminstone vice häradshövding

⁷⁶ EHRENSTRÖM, I s. 508.

⁷⁷ Ehrenström till Kungl. Maj:t 20.11.1788. Historiallinen Arkisto 39: 7, s. 122.

Poppius, auditören Jägerhorn, ingenjör Heinricius, gränstillinspektör Carlborg och godsägare Westzynthius. Fänrik Wirilander förklarade, att »om vi, som äro boende så nära Gränsen, upprätta ett Landtvärn, så hafva vi att befara mord och brand, ty då förer fienden krig mera mot invånarne än emot regeringen».⁷⁸

Den månghundraåriga gemenskapen med Sverige hade vid denna tidpunkt redan blivit mycket bräcklig och inom kort skulle den slutgiltigt brytas. Redan 1803 framhöll Georg Henrik Jägerhorn för konungen såsom sin uppfattning, att Finland »snarligen skulle komma under en Dispotisk nations välde». 1808 ryckte man i fält utan entusiasm.⁷⁹ Mitt under krigsbullret skrev en av den stridande arméens plikttrognaste och dugligaste officerare, överstelöjtnant Joakim Zachris Duncker vid Savolax jägare, till sin hustru i Kristina: »Alla anstalter tyckas säga att vi snart få komma hem, det må då ske som Ryssar eller Svenskar: också kan det vara detsamma; då är man i tillfälle att bli hvilketdera man är bäst belåten med.»⁸⁰

Utvecklingens gång, som resulterade i att Finland skildes från den gamla statliga gemenskapen och blev ett autonomt storfurstendöme i det ryska riket, kan utläggas på många sätt och har varit föremål för forskning ur olika synvinklar. Man har betonat den anpart den andliga odlingen i akademiska kretsar i Åbo har haft för att väcka medvetandet om det finska folkets särart. Man har undersökt de strävanden att ändra Finlands politiska ställning som främst kom till uttryck i vissa officerskretsar. Men vid sidan av dessa politiska, militära, person- och idéhistoriska omständigheter skulle det tydligen vara skäl att i högre grad än tidigare beakta även den sociala och ekonomiska histo-

⁷⁸ CARL VON BONSDORFF, Landtvärnsplaner 1802. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 47, 1901, s. 100 ff. – S:t Michels kyrkoarkiv, socienstämmoprotokoll 8.11.1802.

⁷⁹ Lefvernes Beskrifning af Georg Hendric Jägerhorn, s. 173.

⁸⁰ FREDRIK CYGNAEUS, Joachim Zachris Duncker, s. 205.

riens faktorer och förhållanden. Det var dock dessa som framför allt i rikets östra gränstrakter beredde jordmänen för en defaitistisk opinion, som tidvis utvecklade sig till separatistiska tankar och strävanden. Om man på en karta utmärker de spridda uppgifterna om dylika opinioner och tänkesätt, kan de främst lokaliseras till östra Finland. I väster sträckte sig deras utbredningsområde ungefär till Päijänne och i söder – dvs. i östra Nyland – nådde de småningom Sveaborg.

De tankar och strävanden, som avsåg att för Finland skapa en autonom eller »självständig» politisk ställning, utvecklade sig i detta förskede naturligtvis icke till någon »modern», nationell rörelse, ty t. o. m. i hjärtat av Europa höll nationalitetsidéen först nu på att taga form. Vi kommer väl sanningen närmast, om vi främst ser framför oss enskilda individers intuitiva strävan att finna skydd till liv och egendom från annat håll än Sverige, som inte tycktes vara i stånd därtill. Först småningom – närmast och mest konsekvent som ett resultat av Sprengtporrens verksamhet – började tanken vinna fastare form och ett vidare, mera ideellt innehåll. Från att ha varit ett utslag för den enskilda individens bemödanden att vinna trygghet och för en liten socialgrupps, officers- och godsägarkretsars, synbarligen själviska strävan, växte den till en bärande politisk idé. För att finna en väg till en mera skyddad ställning för Finland i dess läge mellan öst och väst var slutligen hela den bildade klassen i landet tvungen att söka och finna de medel, som syntes garantera den och hela folket en ljusare framtid. Den väg man fann förde först till ett autonomt Finland med inre självständighet och slutligen till det självständiga riket Finlands födelse.

Kaarlo Wirilander

SUMMARY

In spite of the apparent solidity of the concentrated administrative organization, a peripheral vagueness, an uncertainty of the boundaries and of the conditions prevailing on the boundaries could be felt on the edges of the administrative areas still in the 18th century. The different territorial units were not yet entities, attached firmly to their center, as were to be the administrative areas of later times: the parishes, the districts, the counties, the provinces. Especially in the distant borderlands of the state—previously in Skåne and on the Norwegian border and continuously in the east, particularly in Kajaani (Kajaneborg) county, in Savo (Savolax) and Karjala (Karelia)—there was a continuous tendency on the part of the population to completely disregard the existence of the border.

One of the main reasons for such vagueness between the administrative centers and the peripheral territories were, naturally the poor and slow communications. But in addition, there were also many other factors apparent on the eastern edges of the state which reduced its association with the center, which in a way obliterated the meaning of the border and which fused the life of these borderlands with the world beyond the boundary.

The state boundary itself was vague in these parts, the border clearing was mostly overgrown with forest, nor was it always quite clear to the local inhabitants just where the boundary ran. The jurisdiction of the border territory was arranged in co-operation with the authorities on the Russian side. It was also important, from the point of view of the gradual assimilation of the Finn-territories separated by the state boundary, that the administration of the territories ceded in 1721 and in 1743 more or less retained its character and the posts remained in the hands of the domestic, non-Russian officials. All through the 1700's, students from beyond the boundary came to that part of Finland which had remained annexed to Sweden to study at the gymnasium of Porvoo (Borgå), at the "grammar" school of Savo and Loviisa (Lovisa), and at the Academy of Turku (Åbo). The Lutheran clergy of the Russian side Finland was thus schooled in the West in more or less an unchanged manner. The alliance of the churches, belonging to the same Lutheran congregation, also strengthened the relations across the border of both gentlefolks and peasantry. In many parishes, split apart by the new boundary—in Kerimäki, Sääminki (Säminge), Mättyharju, Pyhtää (Pyttis)—the different forms of congregational life, attending church across the

border, the maintaining of ecclesiastical buildings and other common duties of congregational life continued as before. In addition, marriages were concluded by the gentility and the peasants and also other forms of shifting of the population took place across the border. Attempts were made, to a large extent successfully, in spite of the state boundary, to do trade along previous channels to Viipuri (Viborg) and to Hamina (Fredrikshamn). The population was strongly tempted by low prices to buy salt and tobacco from beyond the border. Furthermore, in the border counties the usage of landed estates across the boundary had been taken up since 1721 already, in the daily life of those estates whose land, divided by the boundary, was subjected to two crowns.

All such factors were of a nature to obliterate the meaning of the state boundary in the eastern regions. They fused the life of the territories ceded in 1721 and in 1743 with the remaining Finland, and familiarized this part of the country with conditions in the territories across the border. But another factor, which acted in a very negative way and which would also weaken the eastern part of the state from its former connection, was also noticeable. This factor, which the distant central government was unable to forestall, was the continuous threat from beyond a boundary which had become meaningless in many respects. This inability on the part of the government was due, in part, to political reasons, in part to difficulties stemming from the general circumstances. In the conditions of the possession and usage across the state boundary, as mentioned above, there was a general developmental tendency to the effect that the Swedish subjects on the western side of the boundary clearly began to lose ground against the population on the eastern side, and that border skirmishes over the usage of land became increasingly frequent. Furthermore, bands of plunderers, the "rosboiniks" from more distant regions in Russia, from as far as Aunus, repeatedly made attacks on the population of the eastern provinces whose own government could not offer to protect either their property or their life. The pressure of the cold fact of the threat from beyond the border maintained a constant atmosphere of insecurity in the eastern periphery and this in turn gave rise to efforts at independent self-protection. On the eastern frontier—as once in southern Sweden and on the Norwegian boundaries—agreements of "border peace" were made independently of the measures and instructions of the government.

Under the prevalence of such circumstances in the eastern border regions of the state, separatist attitudes were born, despite the fact that the effects due to the borderland conditions could perhaps even be mutually contradictory, as seen from the point of view of political psychology. The military-geographic position, which was completely altered as compared to previous conditions, was there the cause of a constant latent feeling of insecurity in peacetime and a general defeatism and easily flaring separatism in times of war. A cleft was clearly breaking into the soil of the "common native land". It was into this cleft that Russian statecraft drove a wedge splintering the Swedish domain. Already Nesselius had alluded to such a danger during the Great Northern War (1710), and this is the purpose especially of the well-known manifesto of 1742 given by the Empress Elizabeth, in which promises of a certain "independence" were made to Finland and the results of which were very clear and apparent particularly in eastern Finland. After the "War of the Hats" which ended in defeat (1741-1743) the boundary—which remained disputed in many respects—of the peace of Turku (Åbo) offered continuous opportunity for Russia to engage in anti-Swedish propaganda in Finland. After the new war (1788-1790) had begun, it was here that the attitude born of the local conditions became clearly noticeable. Colonel G. M. Sprengtporten, who had taken the leadership of the aspirations aimed at the political separation of Sweden and Finland, had received a strong separatist contagion, evidently during his years spent in Savo (Savolax) (1775-1780): he had then, in effect, the exceptional conditions of eastern Finland before his eyes, and the expressions of local attitudes echoed in his ears. In placing the scattered information on the distribution of these attitudes on the map, the area of their densest concentration seems to take shape just in eastern Finland, in a region which, in the west, reached approximately to the Päijänne line and in the south—i.e. in the eastern part of Uusimaa (Nyland), finally up to Viapori (Sveaborg).

In these early stages the thoughts and efforts aiming at an autonomous or "independent" political status for Finland naturally did not yet build any modern national movement, since the idea of nationalism had scarcely begun to take form on the continent of Europe. They were rather primarily a sort of instinctual striving of individuals to seek protection of life and property from sources other than from Sweden, who never seemed to be able to provide it. Only

gradually—primarily and most consistently as a result of Sprengporten's activity—the idea began to acquire greater stability and to have a broader and more idealistic content. It developed and grew from the level of the protective relationship sought by the individual and from the evidently egoistic aspirations of a limited social group—the soldier and passionate gentility—into a bearing political idea, the result of which was the birth, first of an autonomous, internally independent country, and finally the formation of present-day Finland.